

## 7-La dictadura de Primo de Rivera (1923-1929).

La instauració de la dictadura de Primo de Rivera representa una **solució radical** a la situació d'agonia del sistema canovista de la restauració. En els últims anys del règim se **succeïxen els canvis de govern** (17 governs en 7 anys!) davant de la impossibilitat de fer front a la intensa crisi. Aquesta situació es va deure a una **falta d'adaptació del sistema polític**, nascut en 1876, a la nova realitat de la societat espanyola, més urbana i industrialitzada. La crisi sorgida en 1898 es va agreujar amb els successius esdeveniments de 1909 (setmana tràgica), 1917 (crisi social, apogeu de l'obrerisme) i 1921 (desastre d'Annual) que, acumulats, **amenaçaven l'estabilitat de la monarquia**.

El colp d'estat es pot explicar per la suma d'una sèrie de causes tant interiors com externes. A **nivell internacional, el triomf de la Revolució bolxevic a Rússia (1917)** va demostrar que la revolució obrera era possible. La revolució Russa va fascinar a molts obrers a tota Europa, que pretenien imitar-la, i va atemorir a la burgesia i grups conservadors, que es van preparar per a evitar la seua extensió a altres països. Així, es va produir una **crisi dels models democràtics en tot l'occident**: els sectors conservadors i burgesos es plantejaven abandonar les formes democràtiques per a fer front al perill revolucionari. Si bé és el **feixisme italià** el principal triomf autoritari, altres intents es donen a Alemanya (*putsch* de la cerveseria a Munic, fracassat), Hongria i Polònia, on triomfen. En conjunt, es pot parlar d'una **primera onada de règims autoritaris europeus**, entre la que forma part Primo de Rivera; avanç de la que seguiria en els anys trenta, per efecte de la crisi del 29 -liderada per l'Alemanya nazi.

[Una **dictadura autoritària** es basaria en la concentració del poder en un dictador o un partit, que acostumava a tancar el parlament i prohibir qualsevol oposició i en especial partits i sindicats, controlar la premsa, etc. En canvi, quan parlem de **dictadura totalitària** seria aquella en la que, a més de concentrar-se el poder en un dictador i un partit únic i prohibir-se l'oposició, el règim intentaria dirigir i controlar totes les esferes de la vida social: també la cultura, les relacions privades, etc. Primo de Rivera seria un exemple de dictador autoritari, el feixisme de Mussolini, en canvi, es considera un règim totalitari]

En el colp d'estat de Primo de Rivera, **les causes principals varen ser de caràcter intern:**

**-El complicat panorama polític**, amb el torn de partits bloquejat per les divergències entre els líders polítics, i la força creixent dels partits nacionalistes, republicans i del PSOE. Tant els socialistes com la CNT se sentien atrets per l'exemple de la Revolució Russa, alhora que creixia l'agitació social.

**-Els problemes d'ordre públic.** La I guerra mundial va provocar un alça de preus que va augmentar la inestabilitat social en tot el país. Els sindicats, reforçats, varen incrementar notablement la quantitat de vagues i manifestacions, que a Barcelona trobaren la resposta del pistolerisme patronal. L'actuació de Primo de Rivera com a Capità General de Catalunya, reprimint l'anarquisme, és l'antecedent **immediat del colp**, en un context de **creixent protagonisme militar**. L'exèrcit apareix com la resposta més efectiva als alçaments obrers i garant últim de l'estabilitat del sistema i la simpatia d'Alfons XIII pels militars va ser decisiva.

**-Desastre d'Annual.** La causa final del colp va ser el desastre d'Annual i en especial la instrucció de l'expedient Picasso, que va enfrontar al parlament amb els militars per l'interès dels primers per depurar responsabilitats. El colp d'estat va servir per tancar el cas, que podria haver esguitat el propi monarca i reorientar la situació del Marroc, apostant per dotar a l'exèrcit amb més mitjans per a guanyar la guerra.

Primo de Rivera es va presentar com una **solució transitòria**, després de la qual hauria de tornar-se a obrir el parlament. En la pràctica, però, es **trencava amb un allunyament de l'exèrcit de la política de quasi 50 anys, el que va establir un perillós precedent**. Ara es reforçaria el paper de l'exèrcit com a "protector" del país front al desenvolupament dels nacionalismes i les forces d'esquerra.

Com succeirà amb el franquisme, la **dictadura va adoptar moltes de les característiques personals del dictador:**

\*Patrioter (defensor acèrrim del nacionalisme espanyol)

\*Regeneracionista en aparença.

\*Atret pel feixisme italià (en el que el es va inspirar).

Es poden distingir dos fases en la dictadura, una primera, de caràcter més provisional, el **directori militar**, que va durar dos anys. L'etapa més llarga va ser la del **directori civil**, amb la que la dictadura va intentar consolidar-se i legitimar-se en el poder.

### 7.1-El directori militar (setembre 1923-desembre 1925)

El colp d'estat es produí el 13 de setembre, hores abans de que es reunira el parlament per analitzar el desastre d'Annual. Primo de Rivera publicà un **manifest** en el que es defenia la necessitat d'entrar en un "període provisional d'excepció" amb l'objectiu de restaurar l'orde, solucionar el problema del Marroc, acabar amb el caciquisme i regenerar al país. Després de dos dies d'incertesa, el rei li donà suport, destituint al govern legítim i convocant a Primo de Rivera per que es fera càrrec. Va donar lloc a la instauració d'un directori encapçalat per Primo de Rivera i format exclusivament per militars d'alta graduació.

Aprovà immediatament la **Instauració de l'estat de guerra**, deixant tot el poder polític en mans de militars, que garantirien l'orde i havien d'acabar amb el poder dels cacics. **Es van suprimir les garanties constitucionals, concretament les llibertats de reunió, associació i premsa**, amb el que arraconava a l'oposició. Situació que va durar quasi dos anys. En tot cas, el desgast del sistema polític era evident i l'oposició no es va manifestar obertament en contra del colp. Alguns intel·lectuals el reberen amb esperança.

El directori militar va dur a terme distintes iniciatives:

a) L'**Estatut Municipal** de 1924, pensat per a dotar als ajuntaments de més autonomia, el que permetria deslligar-los del control dels cacics. Ideat pel ministre **Calvo Sotelo**, va fracassar al dotar, de nou, als governadors d'un excessiu poder d'intervenció. **Els cacics**, lluny de desaparèixer, **es van renovar, en aquest cas associats al règim dictatorial**.

b) **L'orde públic** va millorar a costa d'estretir els controls i utilitzar una major repressió. **Junt amb la delinqüència comuna es va reprimir l'obrerisme**, i va fer servir els amplis poders de que disposava: prohibició de manifestacions, censura de premsa, exili o arrest d'intel·lectuals opositors. Es va fomentar l'extensió a tot l'Estat del **sometent**, un grup paramilitar conservador existent en la Catalunya rural des de mitjan segle XIX. Era similar a la desapareguda Milícia Nacional, en estar format per civils, però en aquest cas predominaven els conservadors, de manera que hauria de servir per protegir la propietat i combatre les vagues i les ocupacions de terres.

c) Encara que Primo de Rivera havia mantingut una relació estreta amb la burgesia nacionalista en Catalunya quan era Capità General –així la Lliga va donar suport al colp–, immediatament va **apostar per perseguir qualsevol manifestació nacionalista** a Catalunya i el País Basc. Es va prohibir l'ús de llengües diferents al castellà i de banderes distintes a l'espanyola. La **política repressiva dels nacionalismes** va comportar l'abandó

del suport inicial que havien donat les burgesies basca i catalana al règim. **La Mancomunitat Catalana va ser intervinguda**, posant a un militar al capdavant, i **en 1925 suprimida**. Es van clausurar tot tipus d'institucions catalanes -l'Orfeó Català i el FC Barcelona. A Euskadi es va clausurar el diari del PNB. Com a reacció **contra la dictadura recolzada pel rei, els sectors nacionalistes es van aproximar al republicanisme**. A Catalunya va guanyar força el nacionalisme d'esquerres, ja que la Lliga Regionalista, que havia donat suport al colp d'Estat, va quedar molt desprestigiada.

d) **Continuació de la guerra del Rif (1911-27)**. Primo de Rivera s'havia declarat en 1921 a favor d'abandonar el Marroc, guanyant-se les simpaties de l'esquerra. En pujar al govern, però, mantingué la guerra.

### **7.2-El directori civil (1925-29)**

Els èxits militars i econòmics del directori militar van animar a Primo de Rivera a plantejar la **permanència del sistema**, creant un directori civil, format per polítics conservadors.

Esta etapa va començar amb la definitiva **victòria en la Guerra del Rif (1911-27)**. Abd-El-Krim va cometre l'error d'atacar zones del protectorat francès, el que va possibilitar una aliança de les dues potències colonials. El **desembarcament d'Alhucemas (1925)**, preparat d'acord amb França, va marcar el canvi d'orientació de la guerra, que finalitzaria amb una victòria espanyola en 1927 i la pacificació de la zona. El desembarcament, dirigit per Primo de Rivera, va ser una fita en la història militar espanyola, -un dels primers desembarcaments amfibis de la història, ús d'armes químiques- i comptaria amb la participació destacada de la **Legió Espanyola**, unitat professional creada en 1920 a imitació de la legió francesa, i dirigida per Millán-Astray i Franco. [La legió estava pensada per a enquadrar als elements més durs de l'exèrcit, voluntaris espanyols i estrangers, disposats a lluitar sempre en primera línia. Era famosa pel caràcter suïcida de les seues tàctiques i per comptar amb nombrosos exdelinqüents en les seues files]

**El canvi d'orientació del règim, que ara pretenia consolidar-se de manera permanent, requeria la creació d'institucions pròpies:**

a) La **Unió Patriòtica (UP)** es va formar en 1924 com un moviment de suport al dictador. A partir de 1925 hauria de servir de base política al règim i pedrera dels seus càrrecs públics. Es tractava de crear, a diferència dels antics partits liberal i conservador -partits *de notables*-, **una mena de partit de masses**, a l'estil del partit feixista italià. La van compondre particulars i grups de caràcter monàrquic, conservador i catòlic. Va arribar

a tindre un màxim de 2 milions d'afiliats en 1924, l'any de la seua fundació, per a decaure lentament fins a 1929, quan desaparegué.

b) L'assemblea **nacional consultiva**, constituïda per plebiscit en 1926, i dominada per la UP havia d'encarregar-se de la consolidació del règim per mitjà d'una **nova constitució**. El projecte de constitució de 1929 mai va arribar a aprovar-se, ja que va tindre un important **rebuig popular** al redactar-se sense la participació de molts sectors i deixar clar l'interès del règim per perpetuar-se en el poder, lluny de la voluntat iniciar de realitzar una intervenció temporal.

El **projecte de constitució pretenia** donar una imatge falsa de "normalitat democràtica", però en realitat **suposava un retrocés respecte de la constitució de 1876**, ja que dotava al monarca amb amplis poders:

- sobirania compartida entre el rei i les corts.

- cambra única amb només el 50 % de la representació triada per sufragi universal (enfront del 100% des de 1890).

El projecte va fracassar pels enfrontaments entre els partidaris del dictador i la creixent oposició de republicans, nacionalistes i socialistes. Açò va deixar en una difícil situació al règim, al demostrar-se la falta de consens entre els seus partidaris per consolidar la dictadura.

### **7.3- Les reformes econòmiques.**

La dictadura va trobar una situació econòmica favorable, la qual cosa, junt amb alguns èxits polítics i militars, li va permetre **pacificar el país sense necessitat d'acometre reformes importants** (que restaren pendents per a la II República):

- \***Bonança econòmica internacional** *-feliços anys 20-*, motivada en part per la reconstrucció europea després de la I Guerra Mundial.

- \***Esgotament de la "guerra social"**: la CNT va ser dissolta i va desaparèixer el pistolerisme per una mescla de repressió i cansament de patronal i sindicats.

- \***Política d'obres públiques**: inspirada en Mussolini, es va basar en la construcció de les primeres autovies (adaptades per als moderns automòbils) i el desenvolupament dels regadius amb la construcció de pantans. Va permetre dinamitzar l'economia a partir de la inversió estatal i reduir la desocupació.

La política econòmica del règim primoriverista va estar condicionada per la necessitat de superar la **crisi econòmica** provocada per la guerra del Marroc. **La influència dels règims totalitaris europeus van marcar el model econòmic**, que va

ser clarament **intervencionista** (partidari de que l'estat dirigira l'economia):

a) **Proteccionisme**, restringint el comerç internacional i afavorint així els interessos industrials per davant de l'agricultura d'exportació.

b) Creació de **monopolis nacionals**: CAMPSA (Compañía Arrendataria del Monopolio de Petróleos Sociedad Anónima) , Tabacalera i Telefónica que controlaven la distribució i producció de gasolina i tabacs, així com la gestió de la xarxa telefònica -encara que en este últim cas es va fer una concessió a l'americana ITT per 20 anys.

c) Creació de les primeres **Confederacions Hidrogràfiques**. Òrgans dedicats a l'explotació dels grans rius, on es construïren embassaments per a estendre els regadius i els aprofitaments elèctrics, institucions encara hui existents. Aquest projecte era una plasmació, 25 anys després, d'algunes de les idees regeneracionistes de Costa.

d) Desenvolupament de la **xarxa viària i dels ferrocarrils**. En especial es va invertir en la construcció d'autovies i l'extensió de les gasolineres -CAMPSA- obres que requereixen quantitat de mà d'obra i donaven ocupació a molts obrers. Es buscava modernitzar el país, afavorint la implantació de l'automòbil.

Primo de Rivera va copiar el model d'organització laboral del feixisme italià, el **corporativisme**. Este es basava en **primar les relacions directes entre patrons i obrers**, per mitjà de comitès i **comissions paritàries**. Es tractava així d'intentar trencar la dinàmica d'oposició entre patrons i obrers (la "lluita de classes" que alimentava al sindicalisme obrer), forçant un diàleg presidit pel govern.

Esta política inicialment va aconseguir dividir als sindicats. D'una banda, **la UGT va acceptar col·laborar** des del primer moment, la qual cosa, unida a la tolerància inicial del PSOE amb el règim, va donar lloc a una política permissiva de la dictadura amb este sindicat, que va facilitar el seu creixement durant la dictadura. Per contra, **la CNT va ser il·legalitzada**, i mentre alguns dels seus membres van acceptar el corporativisme, altres es van radicalitzar. En 1927, els sectors més revolucionaris de la CNT, partidaris del comunisme llibertari van fundar la **FAI** (Federació anarquista Ibèrica).

[A partir d'aquest moment la CNT va quedar dividida en dos sectors. Els **anarcosindicalistes**, majoritaris, eren més moderats i partidaris de la lluita des del sindicat amb vagues i protestes pacífiques per a aconseguir millores concretes per als treballadors. La FAI, més minoritària però molt activa, treballava per impulsar la revolució per la via armada. Va ajudar a radicalitzar al sindicat durant la II República]

**Al pas dels anys, la patronal, així com creixents sectors del sindicalisme anarquista i socialista es van oposar a l'existència dels comitès paritaris, al jutjar**

que servien com a instrument dels seus oponents. A més, el moviment obrer es va oposar a Primo de Rivera quan va quedar clar que no es tractava d'una dictadura temporal, sinó que volia perpetuar-se.

### **La política econòmica de Primo de Rivera va deixar un llegat ambivalent:**

\*La dictadura va coincidir amb l'etapa de bonança econòmica dels "feliços anys 20", el que va facilitar la relativa **pau social**, en la que va influir també la repressió contra el sindicalisme.

\*Es va modernitzar l'economia ja que va **perdre pes l'agricultura**, en benefici de la indústria i serveis.

\***Es va aprofundir en la "Espanya dual"**: algunes regions -mediterrani, Euskadi, Madrid- van gaudir d'un desenvolupament accelerat que va augmentar el seu contrast amb la resta del país.

\*Es va produir un **greu endeutament del règim**, encara que Calvo Sotelo va impulsar una exitosa reforma fiscal amb una distribució més justa dels impostos.

En **educació** va destacar l'impuls a la construcció de col·legis de primera ensenyança i "escoles normals", dedicades a la preparació de mestres. Una aposta per l'educació primària que es va reforçar encara més en la II República.

Les **Universitats es van rebel·lar contra la restricció de la llibertat de càtedra**, i la convalidació d'estudis de les universitats catòliques. Es feren vagues i hi hagueren xocs entre estudiants i la policia en 1929 que van finalitzar amb el tancament d'alguns centres. Les revoltes estaven liderades per la FUE (Federació Universitària espanyola), una agrupació d'estudiants de tendència republicana.

L'oposició d'estudiants i intel·lectuals van evidenciar la creixent impopularitat de Primo de Rivera. El dictador no va trobar personalitats polítiques que volgueren intervenir en l'assemblea nacional consultiva i va haver d'abandonar el seu projecte de constitució en 1929, que no havia recollit cap suport popular ni en la premsa. Al gener de 1930, Primo de Rivera, va constatar la pèrdua de suport a l'exèrcit -hi havia l'amenaça d'un alçament militar contra ell- i el rei forçà la seua dimissió, al perdre el que havia sigut el seu principal suport. Va partir cap a l'exili, on va morir dos mesos més tard.

#### **7.4- De la “dictablanda” del General Berenguer a la II República (gener 1930-abril 1931)**

El Rei, després de rebre la negativa de diversos polítics, va encarregar al general **Dámaso Berenguer** la formació d'un nou govern. Berenguer era amic del Rei i havia sigut el superior directe del General Silvestre quan va succeir el desastre d'Annual (1921). Amnariat pel dictador en 1923, **el seu govern pareixia un recurs desesperat** del Rei davant de la negativa d'altres candidats.

Alfons XIII, cada vegada més implicat en el govern del país, va triar els ministres i va marcar a Berenguer com a objectiu normalitzar la situació política després de set anys de dictadura, preparant el retorn al sistema polític de la Restauració. Amb l'objecte de calmar les protestes, Berenguer va afirmar que el nou govern volia la tornada a la constitució de 1876, prometent, entre altres coses, la **convocatòria d'eleccions generals**. Este intent de retorn a la constitució de 1876 “com si no haguera passat res” i la debilitat del règim -un “ablaniment” de la dictadura-, és el que va donar nom a l'etapa.

No obstant, **la caiguda de Primo de Rivera va produir un increment de les protestes, ahora que es produïa una politització de la societat**, tolerada pel règim com a pas previ a les eleccions. A més hi havia una sensació que, per primera vegada en mig segle, el resultat de les futures eleccions no estava decidit:

a) Els **partits dinàstics** (en especial els conservadors), marginats i desmantellats durant la dictadura, preferien que es deixara un temps per a poder reorganitzar-se. Calia refer les xarxes de cacics, imprescindibles per a guanyar les eleccions. Amb esta intenció, Berenguer va designar a alguns coneguts cacics com a alcaldes dels seus pobles.

b) El **moviment obrer**, en especial **la CNT**, alliberada després d'anys de repressió, va incrementar les seues protestes, i es va produir un augment dels desordres públics.

c) L'oposició **política a la monarquia** comprenia ja pràcticament totes les tendències. Des de molts liberals fins als socialistes, passant pels diferents grups republicans, als que se sumaven intel·lectuals i professors universitaris. **L'oposició a Primo de Rivera es va reconvertir en oposició a la monarquia**. Es culpava al Rei del desastre d'Annual i del suport a Primo de Rivera. Quallava així en la societat l'aposta per la caiguda del Rei i el pas a una República.



Berenguer planejava convocar eleccions generals per a **juny** de 1930, però les va retardar, reforçant la imatge de debilitat alhora que l'oposició disposava de més temps per a organitzar-se. A **l'agost de 1930** els diferents partits republicans es van reunir en Sant Sebastià per a preparar la caiguda de la monarquia. El **Pacte de Sant Sebastià** va incloure a grups republicans conservadors i progressistes: el partit Republicà Radical de Lerroux, altres partits republicans i nacionalistes d'esquerreres, catalans i gallecs. Posteriorment es van sumar el PSOE i la UGT. **Del comitè revolucionari format en Sant Sebastià eixiria el futur govern provisional de la República.**

**En estos mesos es va produir un ressorgiment dels nacionalismes.** A Euskadi el PNB es va reorganitzar, ja com a partit allunyat de la monarquia. A Catalunya la Lliga havia quedat molt desprestigiada pel seu suport al dictador. La majoria dels nacionalistes catalans es van inclinar cap a l'esquerra, en un procés que va culminar al març de 1931 amb la fundació d'**Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)**. Formació que va guanyar les eleccions a Catalunya tan sols un mes després.

**Els partits del pacte planejaven un pronunciament militar acompanyat d'una vaga general per al 15 de desembre.** El 12 es van pronunciar en Jaca els capitans **Galán** i **García Hernández**, la qual cosa va provocar el fracàs del pla, el seu afusellament i la seua conversió en els primers màrtirs republicans. El comitè revolucionari, va ser empresonat, la qual cosa va disparar la seua popularitat.

A la vista de tantes dificultats, Berenguer va renunciar el 14 de febrer de 1931, i va ser substituït per l'almirall **Aznar**, amb un govern pensat únicament per a preparar les eleccions. Davant del perill que unes eleccions generals desembocaren en una victòria electoral dels partits republicans, es van convocar **eleccions municipals** per al **12 d'abril de 1931**, com a pas previ a unes generals que vindrien mesos després.

**A les eleccions municipals es van presentar diversos partits monàrquics per separat i, enfront d'ells, l'aliança republicana-socialista sorgida del pacte de Sant Sebastià. Els republicans van ser derrotats en la majoria dels pobles, però van vèncer en 41 de les 50 capitals de província, la qual cosa representava, en la pràctica, una gran victòria republicana,** ja que tots assumien que les eleccions només eren netes en les ciutats i en algunes províncies. Al conèixer-se els resultats, en molts dels ajuntaments on havien triomfat els republicans van començar a proclamar la República en un ambient d'eufòria popular. **Alfons XIII, assumint la derrota, va abandonar el país el 14 d'Abril, alhora que es formava el nou govern provisional.**